

Článek stručně informuje o novinkách v oblasti katalogizačních standardů. Po stručném historickém úvodu autorka uvádí základní principy katalogizačních pravidel RDA postavené na modelu FRBR. V další části příspěvku pak věnuje pozornost nově vznikajícímu bibliografickému prostředí Bibframe.

V říjnu 2011 Knihovna kongresu (Library of Congress) ve zprávě *Bibliografický rámec pro digitální věk* (A Bibliographic Framework for the Digital Age) oznámila, že nadále již nebude vyvíjet formát MARC 21, ale pozornost přesune na vývoj nového bibliografického rámce, který by se měl stát spíše jakýmsi bibliografickým prostředím než jen pouhým formátem (LC, 2011). Formát MARC 21 je postaven na velmi zastaralé technologii. Značně zaostává za současnými technologickými možnostmi síťového prostředí a neumožňuje výměnu bibliografických dat mimo knihovnickou komunitu.

Ve vývoji katalogizace na prahu druhého desetiletí 21. století jsme tak svědky nové významné události, díky níž se katalogizační praxe promění od základu.

Ve vývoji katalogizace a standardizace sledujeme (nejen) v anglo-americké praxi od 19. století několik milníků. V roce 1876 vychází první vydání Cutterových *Pravidel slovníkového katalogu* (Rules for a Dictionary Catalog), které obsahují mj. definici základních funkcí katalogu, na kterých jsou postavena ještě stále dnes používaná Anglo-americká katalogizační pravidla. Na počátku 20. století začíná Knihovna kongresu rozesílat knihovnám svoje katalogizační lístky a umožňuje tím sdílení katalogizačních záznamů v lístkové podobě.

Britsko-americká spolupráce v tvorbě společných katalogizačních pravidel, která byla zahájena již v roce 1902, byla silně narušena oběma světovými válkami.

První společná pravidla (stále však s Americkým a Britským textem) vycházejí v roce 1967 a nazvána jsou Anglo-americká katalogizační pravidla – AACR. Od roku 1969 pracuje Mezinárodní federace knihovnických asociací a institucí na Mezinárodním standardu pro bibliografický popis – ISBD. Postupné revize AACR a zavedení ISBD vedou k druhému vydání AACR v roce 1978 – AACR2. V revidovaném vydání vycházejí pravidla v roce 1988 jako AACR2R. Tato pravidla přebírá v 90. letech Česká i Slovenská republika jako svůj standard (více o vývoji AACR – viz např. JSC, 2009). V roce 2003 přestala být AACR2R revidována a doplňována a byla zahájena práce na nových katalogizačních pravidlech. Vznikla pravidla RDA, která jsou v USA a dalších zemích od roku 2012 postupně nasazována do ostrého provozu.

Formáty typu MARC prošly téměř padesátiletým vývojem. Největší rozmach nastal v 70. a 80. letech poté, co byla struktura komunikačního formátu přijata jako standard ISO 2709.

Česká a Slovenská republika přijala oficiálně formát UNIMARC (formát typu MARC vyvíjený federací IFLA) spolu s AACR2R v první polovině 90. let. Na začátku 21. století pak obě republiky přešly postupně na formát MARC 21.

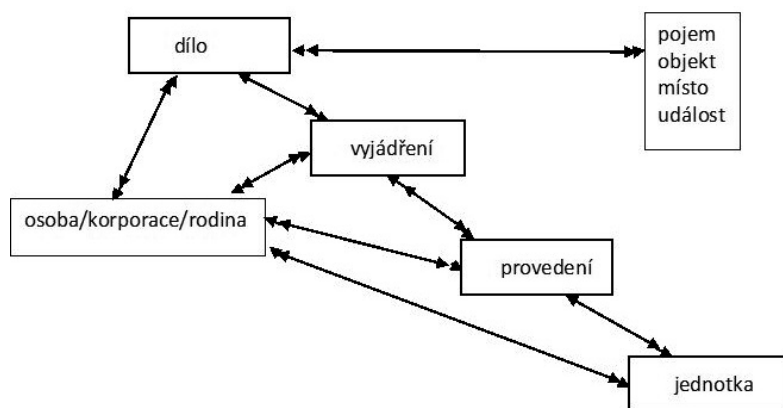
Uvědomujeme si, že jen za posledních dvacet let došlo v české i slovenské katalogizační praxi k mnoha poměrně velkým změnám. Katalogizační komunita si na některé novinky zvyká pomalu. V České republice máme dodnes knihovny, které používají formát UNIMARC.

Přechod na RDA

Česká republika přechází od 1. 4. 2015 na nová katalogizační pravidla RDA: Resource Description and Access. Pro pravidla se nepoužívá český název. Celá katalogizační pravidla se ani nebudou překládat do českého jazyka, v českém jazyce bude jen vytvořena příručka – výťah pro běžnou praxi (více viz NK ČR, 2014).

U AACR2 a formátu MARC 21 jsme byli zvyklí na to, že formát silně z pravidel vycházel a vzájemně se pravidla i formát ovlivňovaly. Katalogizační pravidla RDA jsou vytvořena jako tzv. *obsahová pravidla*. Nezabývají se příliš reprezentací záznamu či formátem. Předpokládá se, že pravidla lze použít do různých formátů. Při testování pravidel se používal formát MARC 21 a zkoušelo se i metadatové schéma MODS. V současnosti v běžné praxi se RDA používají většinou s formátem MARC 21.

Katalogizační pravidla jsou postavena na modelu FRBR – Funkční požadavky na bibliografické záznamy a z části na FRAD – Funkční požadavky na autoritní data. Struktura pravidel je zcela přizpůsobena modelu FRBR. Model FRBR je konceptuálním modelem bibliografického univerza, modeluje tedy svět dokumentů/informačních zdrojů. Model je postaven metodou – entity-vztahy-atributy. Proto i pravidla RDA používají tuto terminologii. Cílem pravidel je jednoznačně identifikovat entity (na základě atributů) a vztahy mezi entitami. Jednotlivé kapitoly RDA sledují logiku modelu.

Obr. č. 1 – základní model FRBR – podle FRBR, 2002

Entity podle modelu se dělí na tři skupiny. První skupinu tvoří hlavní entity reprezentující svět dokumentů/informačních zdrojů a projevy díla v dokumentech. Entitami jsou: *dílo*, *vyjádření*, *provedení*, *jednotka*. Druhou skupinu tvoří entity odpovědné za entity první skupiny, jsou to *osoba* a *korporace* a z modelu FRAD je do RDA přidána entita *rodina*. Doplnkovou sadu entit tvoří: *pojem*, *objekt*, *místo* a *událost*, které reprezentují *téma/předmět* entity *dílo*. Entity jsou vyhledatelné a identifikovatelné pomocí tzv. *atributů* nebo-li *vlastností*. Mezi entitami lze vysledovat mnoho typů vztahů (více viz FRBR, 2002).

Podíváme-li se na členění pravidel RDA, zjistíme, že jednotlivé sekce postupují přesně podle modelu, jeho entit a vztahů.

Studenti i lidé z praxe se mě často ptají, co vlastně RDA přináší nového. Podíváme-li se na bibliografický záznam podle RDA, znázorněný ve formátu MARC 21, není v něm vidět příliš mnoho rozdílů od záznamu podle AACR2. Skutečně, používají-li se pravidla RDA ve formátu MARC, není ani možné přidanou hodnotu RDA v plné míře využít.

Co přináší RDA nového?

RDA díky aplikaci modelu FRBR přináší síťový pohled na entity a vztahy mezi nimi. Jak je výše zřejmé, pravidla vyžadují jasnou identifikaci mnoha vztahů, které lze mezi entitami sledovat. Plochý záznam ve formátu MARC většinou nedokáže síť vztahů dobře postihnout, a tak RDA nelze aplikovat v úplnosti. Jako příklad si lze představit jakýkoliv dokument obsahující díla od několika autorů, která jsou přeložena nebo upravena různými

- RDA

- RDA Table of Contents
- + 0: Introduction
- + Section 1: Recording Attributes of Manifestation & Item
- + Section 2: Recording Attributes of Work & Expression
- + Section 3: Recording Attributes of Person, Family, & Corporate Body
- + Section 4: Recording Attributes of Concept, Object, Event & Place
- + Section 5: Recording Primary Relationships Between Work, Expression, Manifestation, & Item
- + Section 6: Recording Relationships to Persons, Families, & Corporate Bodies
- + Section 7: Recording Relationships to Concepts, Objects, Events, & Places
- + Section 8: Recording Relationships between Works, Expressions, Manifestations, & Items
- + Section 9: Recording Relationships between Persons, Families, & Corporate Bodies
- + Section 10: Recording Relationships between Concepts, Objects, Events, & Places
- + Appendices
- + Glossary
- + Index

Obr. č. 2 – obsah pravidel RDA – převzato z RDAToolkit

ními přispěvateli. Vztahy konkrétních přispěvatelů ke konkrétnímu vyjádření nelze ve formátu MARC vyjádřit. Vztah tvůrce-dílo se ve formátu MARC popisuje nejčastěji tzv. záhlavím typu jméno-název. Záhlaví typu jméno-název by mělo mít i vytvořený autoritní záznam, který zajistí jednak identifikaci vztahu a jednak přesný preferovaný název díla, dříve nazývaný unifikovaný název. V případě dokumentu obsahujícího jedno dílo je však ve formátu pro bibliografický záznam jméno tvůrce uloženo v poli 100 a název díla v poli 240. Záhlaví typu jméno-název tak nelze použít (alespoň podle dosavadní praxe).

Kapitola	Popis
Sekce 1	Popis atributů provedení a jednotky – původně bibliografický popis – údaje o vydání, nakladatelské údaje, fyzický popis a pod.
Sekce 2	Popis atributů díla a vyjádření – struktura jména díla a jeho vyjádření a další atributy těchto entit
Sekce 3	Popis atributů osoby, rodiny a korporace – struktura jména těchto entit
Sekce 4	Popis atributů entit třetí skupiny – v RDA zatím nezpracováno
Sekce 5	Primární vztahy mezi dílem, vyjádřením, provedením a jednotkou – v každém záznamu musí být popsány všechny tyto entity a jasně identifikovány vztahy mezi nimi
Sekce 6	Vztahy k osobám, rodinám, korporacím – vztahy mezi entitami druhé skupiny a entitami první skupiny – jasná identifikace rolí osob/korporací/rodin – v RDA příloha I
Sekce 7	Vztahy k ent. třetí skupiny – zatím v RDA nezpracováno
Sekce 8	Vztahy mezi díly, vyjádřeními, provedeními a jednotkami – v RDA vyžadována identifikace vztahů i na této úrovni; typy možných vztahů jsou popsány v příloze J
Sekce 9	Vztahy mezi entitami druhé skupiny – autoritní záznamy – typy vztahů v příloze K
Sekce 10	Vztahy mezi entitami třetí skupiny – zatím v RDA nezpracováno

dat (linked data). Je určen zejména pro reprezentaci bibliografických dat ve strukturované podobě ve webovém prostředí tak, aby tato data mohla být využívána i dalšími komunitami, nejen knihovnami (např. nakladatelská sféra), a naopak aby i knihovny mohly v daleko větší míře využívat bibliografická data produkovaná jinými komunitami a docházelo tak k úspoře práce. V současnosti probíhá kolem Bibframe mnoho diskusí. Jsou vyvíjeny experimentální nástroje pro převod záznamů a testování. Bibframe je nezávislý na jakýchkoliv katalogizačních pravidlech. Součástí prostředí je ontologie Bibframe, která mj. obsahuje prvky z RDA, ale očekává se, že budou do slovníku ontologie dodávány i další prvky jiných komunit (LC, 2014).

Budoucnost katalogizační práce

Katalogizační práce se díky novému bibliografickému prostředí promění. Formáty typu MARC vyžadovaly vytváření velkých bibliografických záznamů, které mnohdy obsahují duplicitní informace. Nové bibliografické prostředí spíše předpokládá tvorbu vztahů mezi jednotlivými zdroji, které bychom mohli přirovnat k autoritním záznamům. Každý zdroj (každé dílo, vyjádření, osoba či korporace a všechny další entity) bude jednoznačně identifikován pomocí URI, bude mít svůj kontrolní identifikátor. Katalogizační práce bude spočívat spíše v tvorbě a kontrole těchto zdrojů. Nové prostředí podpoří opravdu jejich síťové propojení. Větší část katalogizační práce bude zautomatizovaná, informace bude možné automatizovaně přebírat z nakladatelské sféry či od jiných paměťových institucí, případně budou generovány přímo z informačních zdrojů. Nové bibliografické prostředí umožní i plnější využití pravidel RDA (LC, 2014).

Protože není vývoj Bibframe ještě zdaleka ukončen, není zatím možné, aby se tomuto prostředí začaly přizpůsobovat knihovnícké systémy. Bude ještě několik let trvat, než bude nové prostředí uvedeno do běžné praxe knihoven. Protože je ve formátech typu MARC po celém světě uloženo mnoho set milionů záznamů, nikdo si v současnosti netroufá odhadovat, jak dlouho pak budou vedle sebe marcovské a nové prostředí koexistovat.

Shrnutí

Mnoho českých (i slovenských) knihovníků má ještě v čerstvé paměti nástup automatizace v 90. letech 20. století a spolu s ní nová katalogizační pravidla a používání výměnných formátů. Pro většinu z nás představovaly tyto novinky opravdu zásadní změnu dosavadní práce. Po dvaceti letech stojíme na prahu dalších, ještě možná mnohem větších proměn katalogizační praxe. Katalogizační pravidla RDA díky modelu FRBR přináší změnu ve smýšlení o konceptu univerza dokumentů a informačních zdrojů. Identifikace entit a vztahů mezi nimi by měla umožnit flexibilnější reflexi síťových struktur mezi dokumenty a díly, které obsahují. Bibliografický rámec Bibframe založený na principu propojených dat pravděpodobně otevře cestu výměně bibliografických informací i za hranice knihovnícké komunity a díky využívání moderních technologií zcela přesune těžiště běžné katalogizační práce z tvorby bibliografických záznamů výhradně ke kontrole autoritních záznamů zdrojů a správu bibliografických dat.

Použité zdroje

- AMERICAN Library Association aj. *RDAToolkit* [online]. ALA, 2010- [cit. 2014-11-24]. Dostupné z: <http://www.rdatoolkit.org>.
 JOINT Steering Committee for Development of RDA. JSC, 2009. *A Brief History of AACR* [online]. JSC, last upd. 2009-07-01 [cit. 2014-11-24]. Dostupné z: <http://www.rda-jsc.org/history.html>.
 LIBRARY of Congress. LC, 2011. *A Bibliographic Framework for Digital Age* [online]. Library of Congress, 2011-10-21 [cit. 2014-11-24]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/BIBFRAME/news/framework-103111.html>.
 -. Bibliographic Framework Initiative. LC, 2014. *BIBFRAME Frequently Asked Questions* [online]. Library of Congress, [2014; cit. 2014-11-24]. z: <http://www.loc.gov/bibframe/faqs/>.
 -. Bibliographic Framework Initiative. LC, 2012-. *BIBFRAME Overview* [online]. Library of Congress, [2012-; cit. 2014-11-24]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/bibframe/>.
 MEZINÁRODNÍ federace knihovnických asociací a institucí. IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. FRBR, 2002. *Funkční požadavky na bibliografické záznamy*. Přeložila Ludmila Celbová. Praha: Národní knihovna České republiky. iii, 117 s. ISBN 80-7050-400-5. Dostupné též z: <http://archive.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr-cs.pdf>.
 NÁRODNÍ knihovna České republiky. NK ČR, 2014. *RDA* [online]. Praha: NK ČR, upd. 2014-11-20 [cit. 2014-11-24]. Dostupné z: <http://www.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/rda>.

PhDr. Barbora Drobíková, Ph.D.

Barbora.Drobikova@ff.cuni.cz

(Ústav informačních studií a knihovnictví, FF UK v Praze)